

DOI: 10.18832/kp2016006

Poznámky k historickému pivovarství ve vybraných vsích chomutovského Krušnohoří*Remarks on historical brewing in selected villages in the Chomutov region of the Ore Mountains*

Vladimír VAŠEK

soukromý badatel, Slepá I, 164/17, 142 00 Praha 4 / private researcher, Slepá I, 164/17, CZ 142 00, Prague 4, Czech Republic
e-mail: vmvasek@seznam.cz

Recenzovaný článek / Reviewed Paper

Vašek, V.: Poznámky k historickému pivovarství ve vybraných vsích chomutovského Krušnohoří. Kvasny Prum. 62, 2016, č. 2, s. 46–51

Příspěvek se zabývá pivovarstvím ve vybraných obcích horské části Chomutovska na základě písemných a archivních pramenů. Přináší informace o výsadách pro výrobu piva při rychtách či hostinských dvorech ve vytčených lokalitách. Tyto doplňuje o originální citace z archivních pramenů, které se vztahují k uvedené otázce v nejstarších verzích privilegií. Dále v článku uvádí nejdůležitější historické okolnosti, které uvedenou oblast v problematice vaření piva determinovaly, a snaží se na vybraných příkladech křimovské a volynské rychty postihnout dobový význam uvedených práv i detailnější příklad vývoje působnosti privilegií, až po období 18. století.

Vašek, V.: Remarks on historical brewing in selected villages in the Chomutov region of the Ore Mountains. Kvasny Prum. 62, 2016, No. 2, pp. 46–51

The paper concerns the brewing industry in selected towns and villages in the mountainous area of the Chomutov region and is based on written and archival sources. It presents information about beer-brewing privileges in baileys and inn courtyards in the relevant localities with the addition of original citations from archival sources relating to the issue in question in the oldest versions of the privileges. The paper furthermore presents the most important historic circumstances that determined the aforementioned area in the matter of brewing and attempts, on the basis of selected examples of the baileys of Křimov and Volyně, to capture the period significance of the said rights as well as a more detailed example of the development of the scope of these privileges up to the 18th century.

Vašek, V.: Die Bemerkungen zum historischen Brauwesen in den ausgewählten Dörfern von chomutovské Krušnohoří (Komotauer Erzgebirge). Kvasny Prum. 62, 2016, Nr. 2, S. 46–51

Der Artikel befasst sich mit Brauwesen in den ausgewählten Dörfern des Bergteiles der Region chomutovské Krušnohoří (Komotauer Erzgebirge), der auf Grund von schriftlichen und Archivquellen verarbeitet wurde. Im Artikel wurden auch die Informationen über Privilegien anlässlich der Bierherstellung in den Gerichten und Gasthöfen in der ausgesuchten Lokalitäten erwähnt. Diese Informationen werden durch die Originalzitate von ältesten Versionen anlässlich der Bierherstellung aus den Archivquellen ergänzt. Weiterhin werden im Artikel die wichtigsten historischen Angaben, die die erwähnte Region in der Problematik der Bierherstellung determiniert haben, beigefügt. Auf den aufgesuchten Beispielen der Křimov und Volyně Gerichten wird die Zeitbedeutung der angeführten Privilegien und ein detailliertes Beispiel der Anwendungsentwicklung von Privilegien bis zum Zeitraum des 18. Jahrhunderts angeführt.

Klíčová slova: Krušné hory, Chomutovsko, privilegia, svobodné rychty, výroba piva, historie**Keywords:** Ore Mountains, Chomutov region, privileges, free baileys, brewing, history**1 ÚVOD**

Zájmové lokality, vybrané pro příspěvek, se nacházejí v chomutovském Krušnohoří, tedy v současném okrese Chomutov. Výběr lokalit se povětšinou řídil dochováním historických údajů k tématu, které byly zjištěny dlouhodobějším studiem historie vsí. Pojednáváno oblast lze zhruba vymezit prostorem mezi Chomutovem, Kadaní, bývalou Přisečnicí a Horou Sv. Šebestiána. Lze ji rozdělit na dva krajinné celky, které spolu historicky i obdobným charakterem souvisejí – první tvoří krajinný pás zdvihající se k saské hranici severozápadním směrem nad Chomutovem (Křimov, Menhartice, Nová Ves, Jilmová), jehož osou je vedení tzv. lipské, bývalé zemské silnice a zahrnuje oblast Křimovska; druhou tvoří oblast krajiny stoupající do Krušných hor nad Kadaní (Volyně, Louchov) a na ní severovýchodním směrem navazující lokalita (Kýšovice) blízká se k uvedené oblasti Křimovska, které náležely dříve k přisečnickému panství. K tématu historického pivovarství je dochováno mnoho archivních materiálů, vymezený rozsah tohoto příspěvku však neumožňuje pojednat vše v potřebných souvislostech, výklad je tak omezen na nejnútnejší kontext a vybrané příklady.

2 PIVOVARSTVÍ NA CHOMUTOVSKU

Oblasti Chomutova a také i Křimovska jsou ve svých dosud známých počátcích svázány s působením řádu německých rytířů

na Chomutovsku; Chomutov doložitelně od poloviny 13. století (Jan, 2003; Balášová a Kalhous, 2004), v Chomutově byla ustavena komenda a postupně se stal i sídlem komtura. (Kůrka, 1960). Řád zde vybudoval do roku 1381 své panství do podoby souvislého pásu; (Pachner et al., 2007; Weizsäcker, 1935) tato krajinná držba byla sama přístupem k hranici a současně zázemím – význam obojího byl neoddelitelně propojen. Správa krajiny samé i jejího osídlení, zahrnující jak úrodné nížinné lokality, tak (a to z větší části) horská místa s nejistým zemědělským potenciálem, byla prováděna jednoduchým a účelným opatřením – prostřednictvím svobodných vysazených majetků – rycht ve vybraných místech krajiny (Weizsäcker, 1935; Kloß, 1933).¹

Druhá oblast krajiny stoupající do hor nad Kadaní byla spřažena s panovnickým vlivem, kdy Kadaň byla tradiční královskou državou, a s rody podílejícími se na osídlení zdejší oblasti.

Vybrané lokality, k nimž byla z nejstarších privilegií zjištěna svoboda výroby piva, i bližší charakteristiku prostředí podává *tab. 1*. Některé z lokalit náležejí k již zaniklým vsím, zejm. v důsledku vysídlení po druhé světové válce (např. Jilmová, Menhartice), jiné se dodnes udržely v podobě rekreačních sídel (např. Kýšovice).

Nejstarší zmínky o pivovarství jsou v dochovaných materiálech vybraných lokalit vázány na statut rychty, svobodné rychty – tj. rychtářská jmění-majetky ve vsích, nadané souborem práv a povinností, (Vacek, 1929; Weizsäcker, 1935, zejm. oddíl B. § 5; Kůrka, 1960, s. 143)² (privilegiem) popřípadě samostatně vysazené hostince, kte-

¹ Weizsäcker v textové části, a dále pak podle mapky na s. 189 – zde uvádí v předpokládaném území řádu německých rytířů na Chomutovsku v době jeho největší expanze svobodné rychty a dále řádová místa, v nichž je uváděn rychtář.

² Podrobněji ke statutu rychty, rychtářům podle způsobu jejich zřízení k úřadu zejm. Vacek.

ré byly součástí dvorů, ležících na samotné česko-saské hranici (Jilmová). Že se písemnou podobou privilegia vlastní jmění prokazoval, dokládají formulace v berní rule (1654), (Lišková, 1954), kde např. pro Novou Ves³ je uveden p. Jeremiáš Wohlgenut, [hejtman panství Přisečnice]: „Privilegia té svobody ukázal. Pivovar, vaří na 5 sudů 4 vědernih, mlejn na 1 kolo, kovárna a krám řeznický“.

Ekonomickou a sociální rovinu působnosti privilegií je nutno vnímat jako celek. „Pivovarský“ prvek byl jen jednou z položek tohoto

komplexu, který vesměs zajišťoval rychtářů stabilní bod obživy. Komplex privilegií dále zahrnoval položky, umožňující existenci daného sídla v krajině (tj. provozování základních řemesel, mlyn apod.). Uvedený komplex byl ale vždy svázán vztahem k vrchnostenskému „zřizovateli“–výdejci privilegia. V možnosti vařit pivo se tak obrážel i sociální statut – vaření piva bylo „propůjčenou odměnou za služby rychtáře“, které ve většině případů zahrnovaly zaopatření lovců, psů, popř. koní během období lovu ve vyčtených lesních celcích, v blízkosti rychty, dohled nad určenými prvky krajiny apod.⁴ Je zazname-

³ V kategorii „Dvorů, který dokonale svobodný jsou“ – tzn. svobodná jmění, tj. ekvivalent pojmu „freigut“, nepoplatného majetku, užívaným pro pozdější označení jmění svobodné rychty

⁴ V další části článku následují příklady protiváhy vaření piva v privilegii; dohled nad prvky krajiny zahrnoval např. lesy, rybník či rybné vody, louky.

Tab. 1 Přehled privilegií vybraných lokalit horské oblasti Chomutovska a zmínky o pivovarnictví

Lokalita charakteristika [dosud známá první písemná zmínka] ¹	rok přidělení privilegia	kým uděleno (komu uděleno – rychtář, popř. jiná osoba)	hlavní následná potvrzení privilegií: rok – potvrzující osoba (komu potvrzeno)	zmínka v privilegii o výrobě piva [pramen]
Menhartice (725 m n. m.) část obce Křimov 10 km ZSZ-SZ od Chomutova; Krušné hory [1281]	původní privil. neznámé. Ruge ² někdy před 1549	ruge: Šebestián z Weitmile (původní rychtář neuveđen) ³	–	1) Ruge: opis 1579⁴ [...] Wihr rugen auch alhier zu Mertensdorff ein frey gericht aller zinz frey auch dorinnen zu meltzen zu breuen bihr zu schencken vnnd zuuortreiben als viel ein richter vormagk. [...] Ein richter ist vorpflicht allen denen die ins gericht zu Merdenßtorff gehören 3 seidel bihr comutawer maß heim ins hauß vmb ein weisen gr. zu geben. [SOA Litoměřice, SOkA Chomutov se sídlem v Kadani, fond Osobní fond PhDr. Rudolfa Wenische st., kart. 27, položka Märzdorf, inv. č. 522. Novodobý nedatovaný opis, pravděpodobně 20. či 30. léta 20. století]
Křimov (725 m n. m.) obec 8,7 km ZSZ od Chomutova; Krušné hory [1281]	1350	Priv. 1350: Rudolf z Hohenburku (THILO)	1398 – Albrecht von der Duben (NICKOL); 1563 – arcivévoda Ferdinand Tyrolský (Sebastian STEPHAN); 1612 – Matyáš (Georg MANN)	1) Privilegium: 1350 = Wir brudter Rudolf von Hamburgkn landt campthur zue Böhaimb vndt Mährrn vndt der gantze conuent der brüder zu Comothaw. [...] daß wir angesehen haben getreuen dinst, den vnßder Thilo, vnser lieber getreuer mannigfalt hat gethan [...] vndt haben ihm vndt seinen gegeben [...] daß gericht vndt den kretscham in vnserm dorff zu Krýma... (NA, NM, Komothau (:Chomútow:), K 25/16, kart. 355). ⁵ 2) Ruge: někdy před 1549; opis 1559⁶ = Wir rugenn auch alhie czu Krime ein frey gerichte, aller czins frey, auch darynne czu melczenn, czu brewen, bier czu schennckenn unnd czu vertreyben, alsviel ein richter vormag unnd kan. ... 3) ...In diesen dorff :/Krýma:/ so der Stadt Comothau gehörig, hat es auch ein Freýgericht, welches vntr das Amt Presnitz gehöret, hat gleichs Befreyung[en] wie Wohlaw undt Gaischwitz, mit bre en, schäncken, schlachten, backen, so wohl auch allerhandt Handtwercks Leüthe zu fordern, ... (NA, ČK, sign. 1710/X/e) ⁷
Nová Ves (770 m n. m.) část obce Hora Sv. Šebestiána 11,6 km ZSZ od Chomutova; Krušné hory [1345]	1345	Rudolf z Hohenburku (Geörg WALLENHÖFFER)	1405 – Albrecht von der Duben (Anthonius FEIGENBAUMB); 1558 – Jan z Weitmile (Jacob REICHEL); 1628 – Ferdinand II. (Jeremias WOHLGEMUTH); 1642 – Ferdinand III. (Jeremias WOHLGEMUTH VON ROSSENTHAL); 1657 – Leopold (Christoph WOHLGEMUTH)	1) Privilegium: 1345 = Wir Brüder Rudolf von Hamburgk, lanndt comenthurn zu Böhaimb vnnd Mährrn, vnnd der gantze conuent der Brüeder zu Commuthaw thuen khund vnnd zu wissen [...] die vnnß vnser lieber getreuer der erbahre Georg Wallenhöffer [...] daß gericht güttel in vnnßern Grossen Neundorff, über welches er vnnß zuuor auch eine alte handdfesst getzaiget, frey brewen, schencken, bachen, vnnd schlachten, zu welcher zeit es sein mag, ... (ANM, top. sbírka F, položka Chomútov). ⁸

¹ Charakteristika a první známá písemná zmínka podle: Lorber, Josef: Zeměpisná vlastní jména Chomutovska a Kadaňska. I. místopis (stav k 1. 1. 1992). Okresní knihovna, Okresní muzeum v Chomutově, Chomutov, 1994.

² Tj. vesnické právo a právo pro rychtáře ve vsi. (Bylo by možno říci také zvykové a rychtářské právo ve vsi). Titulace menhartického práva zní: „Vortzeichnus der ruhe der gerechtigkeit vnnd gewonheit zu Mertensdorff“, a dále „Daß ist die ruhe vnnd gerechtigkeit auch gewonheit deß gericht zu Mertensdorff vnnd aller derer die ins gericht doselbst gehören...“.

³ Opisu r. 1579 byl účasten mj. menhartický rychtář Jörg Jöschka

⁴ Částečně editováno (v podobě několika vyjmutých pasáží): Meder, Karl: Die Flurnamen. In: Heimatkunde des Bezirkes Komotau, 3. Band: Volkskunde, 2. Heft; Komotau, 1930, s. 37–38, 42–46 (včetně poznámek). Originál opisu ruge je asi neznámý. Oprávnění k výrobě piva rychtou cituje z ruge také Karl Rösler: Rösler, Karl: Wirtschaftsgeschichte. In: Heimatkunde des Bezirkes Komotau, 4. Band: Geschichte, 6. Heft; Komotau, 1933, s. 77–78: *Ganz deutlich gehen diese Verhältnisse für Märzdorf hervor, da es in der Ruge heißt, daß das Freigericht daselbst die Berechtigung habe zu meltzen, zu breuen, bihr zu schenken und zu vertreiben, also viel ein richter vermag.*

⁵ Originál původního práva není dochován, byl zničen při požáru (Kloß, F., 1933: Wirtschaftsgeschichte. Heimatkunde des Bezirkes Komotau. 4. Band: Geschichte; 6. Heft, s. 30; opis listiny je součástí privilegia krále Matyáše pro křimovskou rychtu z roku 1612 – toto obsahuje znění předešlých privilegií. Matyášovo potvrzení je dochováno v opisech neověřených (např. NA, NM, Komothau (:Chomútow:), K 25/16, kart. 355 – zde dokonce v trojím provedení) i ověřených (např. NA, ČK, 1527–1749 (1807), obsahový rejstřík sv. 4, č. 5400 Chomutov, sign. 1718/IX/e/12; ověřeno v Přisečnici 3. března 1712). Srov. SOkA Kadaň, fond Osobní fond PhDr. Rudolfa Wenische st., karton 14, inv. č. 313, materiály k dějinám města a panství (1252–1411), opisy listin – zde uloženy rukopisný i strojopisný opis práva.

⁶ Původní ruge neznámé, někdy před 1549 (rok úmrtí Šebestiána z Weitmile, kterému je v textu ruge děkováno jako soudobé osobě). Dochováno v opise z r. 1559, originál opisu uložen: Tiroler Landesarchiv Innsbruck, Zentralbehörden vor 1850 – Aktensekte – Ferdinanda, pos. 66.1-66.5. Editováno: Wenisch, Rudolf: Die Ruge von Krime vom Jahre 1559 im Landesregierungsarchiv zu Innsbruck. (Ferd. 66/61 : 519.). In: Zwei neuaufgefundene Rugen für Dörfer des Komotauer Bezirkes. Unsere Heimat, 11. Jahrgang, Folge 12, Dezember 1937.

⁷ Totéž i: SOA Litoměřice, fond Velkostatek Přisečnice, Urbář obcí statku Krásná Lípa u Chomutova (1606), evid. č. 435, kart. 50

<p>Kýšovice (735 m n. m.) dříve část obce Výsluní 11,7 km Z-SZ od Chomutova; Krušné hory [1367]</p>	1466	Jan z Lobkovic (Nickhel FRITZE)	1577 – Bohuslav Felix z Lobkovic a Hasištejna (Barthl BARTH); 1652 – Ferdinand III (Tobias BARTH)	<p>1) Privilegium: 1466 = Ich Jan von Lobkowitz geseßen auf Haßenstein bekenne, und thue kundt, mit dießen offenen brieff für allen [...] nutzliche undt genehme dienste, so mir mein lieber getreuer Nickhel Fritze, richter auf meinem gutte Gauschwitz oft und dickhe gethan hat, und noch in künfftig[en] zeithen thun maag, und thue soll [...] in dem dorffe zu Gauschwitz, er und seine erben, und nachkom[m]en, darauf ein freÿen krätschem haben sollen, und mögen, und do maltzen, breüen, schäncken, brodt backhen, und dasselbige alles, [...] von den: obgenanten gerichte undt krätschma, ...⁹</p>
<p>Jilmová dvůr a hostinec (800 m n. m.) dříve část obce Hora Sv. Šebestiána 16 km ZSZ od Chomutova; Krušné hory [1557]</p>	1557	Jan z Weitmile (Christoph WOLFF, waldjtäger- lesník)	1583 – Bohuslav Jáchym pán z Hasištejna (Christoph WOLFF); 1652 – Ferdinand III. (Jeremias HAINL-HENNEL) 1680 purkmistr a radní Chomutova? (Andreas Alexius HÄNEL)	<p>1) Privilegium: 1557 = Ich Jahn von Weitmühlen, herr auf Rothenhaus Postelbergk und Commothau... bekenne...mein lieber waldheger Christoph Wolff ...verliehen crafft dieses briefs ... gast: und wirthshauß Vlnbach /:weiln es an der eüsersten gränz allein hinter dem Böheimber Wald abgegehen ist:/ freÿ breuen, schencken, backen und schlachten, zu welcher zeit es sein mag, ... (NA, SM, inv. č. 3161; sig. S43/1-8; kart. 2145 – záležitosti statku Krásná Lípa; položka č. 4).</p> <p>2) Gemelter kretschamb hat freÿ breüen, und macht zu schänken und ist herrschafft weither nichts zu thun schuldig, alß jährlichen zehen stükh göltviehe über sommer, der herrschafft auf der waydt zuerhalten (SOA Litoměřice, fond Velkostatek Přísečnice, Urbář obcí statku Krásná Lípa u Chomutova (1606), evid. č. 435, kart. 50).</p>
<p>Volyně (725 m n. m.) dříve část obce Výsluní 8,7 km SSZ od Kadaně; Krušné hory [1352], resp. 1296 (viz opisy práva)</p>	1296 (podle opisů ověřených v 17. a 18. stol.)	Jordanus de Brande (WALTHER)	1577 – Bohuslav Felix pán z Hasištejna a Lobkovic (Michel PARTT- BARTH) 1656	<p>1) Privilegium: 1296 = Nos Iordanus miles, dominus de Brande thenore ... iudicium quatuor villarum nostrarum scilicet, Wolauiae, Schleyfinge, Thrÿbus, Cÿbur ... In hac siquidem venditione dedimus sibi unam tabernam liberam, unum fabrum, unum calcificem, unum pistorem, unum carnificem, ... (NA, NM, P 31, 2-3, (složka P 31/2), kart. 681 (1650–1659)).¹⁰</p>
<p>Louchov (565 m n. m.) část obce Domašín 7,8 km SZ od Kadaně; Krušné hory [1352]</p>	1488	Bohuslav z Lobkovic, pán na Hasištejně (Hanß von der MUSEL)	1527 – Vilém pán z Lobkovic a na Hasištejně (Greger LERLH-LÖHL); 1544 – Lorenz Šlik (Jacob BERNHART); 1548 – Mathias von Scharffenberg (Jacob BERNHART?); 1605 – Rudolf II. (Philipp ZÖRNER VON LÖWENDORFF); 1628 – Ferdinand II. (Ursula ZÖRNERIN VON LÖWENDORFF)	<p>1) Privilegium: 1488 = Ich Bohußlaw von Lobkowitz herr zum Haßenstein [etc.] bekenne für mich meine erben vnd nachkomen [...] nach dem das gericht zu Laucha in der herschafft zum Haßenstein gelegen, erblich mich getheilet vnd komen ist, haben mich inhalder vnd besizer deßelben gerichts vnd nemblichen Hanß von der Musel vntrricht wie das von vnsern, [...] besizer des gerichts zue Laucha, alle freÿheit vnd gerechtigkeit, als nemlich packen, schlachten, mülzen, preüen, schencken gastung, zu halten, in aller maß wie das in seiner nuzung vnd zugehörung vor alters herkomen ersatz... (NA, SM, sign. W 29/3; Louchov, fol. 2r-6v (opis kompletu privilegii 1488, 1527, 1544, 1548)).¹¹</p>

⁸ Opis z originálu privilegia Ferdinanda II. z 31. 5. 1628 uloženého v chomutovském archivu a kolacionovaného W. Hankou, které zahrnuje opisy novoveských privilegií od roku 1345. Srov. také např. s editovaným textem tohoto práva Privilegium für Jacob Reichel in Neundorf. In: Löbmann, Desiderius: Allgemeines Geschichts- und Culturbild von Komotau. In: Heimatskunde des politischen Bezirkes Komotau, die Gerichtsbezirke: Komotau, Görkau und Sebastiansberg umfassend, herausgegeben vom Deutschen Bezirkslehrevereine Komotau... Komotau 1898. Im Verlage des Deutschen Bezirkslehrervereines Komotau; s. 177–178. Opisy jsou uloženy i v jiných fondech, např. NA, NM, K 25 - Komothau (:Chomútow:); karton č. 355; položka K25/17.

⁹ NA, fond ČK, 1527–1749 (1807), obsahový rejstřík sv. 5, č. 7724 Kýšovice, sign. 1729/VII/c/24. Srov. také SOA Litoměřice, fond Velkostatek Přísečnice, kart. 22. inv. č. 422.

¹⁰ Opis ověřený ve Výsluní 21. března 1654. Lze srovnat s dalším ověřeným opisem, vystaveným v Přísečnici 27. srpna 1727 (NA, fond ČK, 1527–1749 (1807), obsahový rejstřík sv. 5, č. 7724 Kýšovice, sign. 1728/II/c/52).

¹¹ Možno porovnat s dalšími opisy – např. s ověřeným opisem práva pro louchovskou rychtu od Rudolfa II. z roku 1605 (ověřeno 26. dubna 1612 a uloženo v NA, SM, sign. W 29/3).

nán příklad, mající snahu klást na roveň měšťanské jmění s vybraným svobodně vysazeným majetkem vzdáleným již mimo město. Z toho plyne, že ve vsích přivtělených k městu majetníci svobodného zboží a emfyteuti požívali téhož majetkového práva, jakému se těšili měšťané (Vacek, 1920)⁵. Jako protívaha za svobody je pro krčmu v Jilmové (zvanou také Satzung nebo Böhmisches Satzung) uvedena v urbáři z roku 1606 povinnost přes léto pro vrchnost držet 10 kusů dobytka.⁶ Právo výroby piva bylo důležitou, ale jen jednou součástí z komplexu privilegia.

Pro nezbytný kontext je nutno uvést, že lokality patřící pod chomutovské či přísečnické panství, byly nutně ovlivňovány jakožto državy těchto historických správních celků. K nejvýznamnějším vlivům měst patřilo mílové právo, určující, že v mílovém okruhu okolo nich nesmí nikdo dělat slady nebo vyrábět pivo. To roku 1406 potvrdil král Václav IV. Žatci, Mostu, Kadani, Lounům a Chomutovu. Výroba piva byla

až do husitských válek soustředěna především do měst, kde měl várečné právo každý měšťan. V menší míře se pivo vařilo kromě svobodných rycht také na některých šlechtických panstvích, v klášterech apod. (Rak, 2003).

Zlomovým okamžikem pro vsi Křimovska bylo jejich zakoupení městem Chomutov roku 1605. Zprávy o operacích s pivem i rychtách však nalezneme i ve starším období.

Zápisy v české guberniální listině z 27. září roku 1560, která je inventářem chomutovského panství, porízeným při jeho postoupení panem z Weitmile arcivévodovi Ferdinandovi Tyrolskému, který jej následně držel v letech 1560–1571, uvádějí u vybraných vsí formulaci, že „krčma je na rychtě“.⁷ Konstatování, že „krčma je na rychtě“ by mohlo prozrazovat možnou souvislost mezi rychtářským statutem a oprávněním šenku, zejména s přihlednutím k dalším jedenácti vsím, kde je „krčma na rychtě“ týměž materiálem také výslovně uvá-

⁵ Příklad vsí v okolí Kadaně r. 1367.

⁶ Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Litoměřice, fond Velkostatek Přísečnice, Urbář obcí statku Krásná Lípa u Chomutova (1606), evid. č. 435, kart. 50.

⁷ Národní archiv v Praze (dále jen NA), ČG-L, sign. 2147 (L II/1893, fol. 10–13). V originálu uvedeno např. pro lokality: Domina, Wisoky [Vysoká], Nowa wes [Nová Ves], Czözlöw [Stráž-Tschoschell], Oberdorff [Horní Ves] ad.

děna. Časově adekvátní česky zaznamenanému inventáři jsou německé zápisy v urbářích chomutovského panství 1563.⁸ Místopisec a regionální historik F. A. Loos uvádí, že s některou, téměř vždy největší selskou usedlostí ve vsi, byl často dědičně svázán rychtářský úřad, a tedy také právo výčepu. Pokud ale rychtářský úřad po smrti nebo následkem sešlosti rychtáře věkem přesídlil do jiného domu, pak také putoval s krčmou či právem výčepu (Loos, 1937). Pro ves Křimov uvádí urbář r. 1563 (Wenisch, R., 1924–1930): „Bei diesem dorff schenckht man auch der öbrighkhaitt bier, nicht allein in gerichte oder kretschem, sonder auch auf hochzeiten, kirmeß unnd sechßwöchnerin, wie für alltters im brauch geweesenn.“

Zásadním dokumentem pro chomutovské panství pak bylo privilegium Bohuslava Felixe Hasištejnského z Lobkovic o odběru piva z chomutovského pivovaru a úpravě jeho výčepu ve dvaceti k městu přičleněných vsích, dané Chomutovu na sv. Michala (29. září) roku 1571,⁹ jež tak bylo navrácením výhradního práva dodávky piva pro chomutovské panství městem Chomutov. Toto právo si předtím, v rozporu s mílovým právem, osobovaly v panských hospodách panské pivovary, čímž poklesl odbyt měšťanského piva (Rosenzweig, 1978; Loos, 1937). Chomutovští měšťané za uvedené právo zaplatili 9000 kop grošů. Mezi vyjmenovanými vesnicemi byl i Křimov, Nová Ves, Menhartice. Jen rychta v Křimově měla právo vařit pivo pro vlastní potřebu – pouze kdyby nevařila, byla povinna odebírat pivo chomutovské.¹⁰ Právo bylo dále potvrzeno Maxmiliánem II. roku 1575.

Dále uvedu příklady dvou svobodných jmění, které jednak zastupují oblast Křimovska, a poté bývalého panství Přísečnice. Jsou jistými prototypy i dalších lokalit uvedených oblastí jak ve vztahu k povaze krajiny, tak i zobecněním tendencí ve vývoji působnosti privilegií a jejich proměn. Jsou jimi svobodné rychty v Křimově a Volyni.

■ 3 KŘIMOVSKÁ SVOBODNÁ RYCHTA

Ohledně Křimovské svobodné rychty je z archivních fondů doloženo dost materiálů, zejména z konce 16., a pak ze 17. století; Křimov byl centrem celé oblasti Křimovska, jež byla ve starých dobách jmenována také jako „křimovské hory“ (Wenisch, 1936, s. 88; Wenisch, 1936, s. 52)¹¹. Křimov byl součástí staršího jmění, jež bylo darováno roku 1281 řádu německých rytířů v Chomutově¹² a které zahrnovalo mj. i námi sledované Menhartice. Rychta v Křimově byla nadána privilegiem z roku 1350, kdy zemský komtur Rudolf z Hohenburku propůjčil věrnému Thilovi rychtu a krčmu ve vsi Kryma se vším příslušenstvím a požitky.¹³ Z užití formulace v opisu práva plyne, že krčma fungovala již před rokem 1350. V opise urbáře z roku 1606 je uvedena svoboda vaření piva jako výslovná protiváha služby v období lovu – zabezpečení lovců a jejich psů.¹⁴ Z dalšího množství informací lze uvést některé poznatky k hostinci v Křimově a jeho opravám: ve spe-

⁸ Wenisch, Rudolf (ed.): Urbáře panství Chomutov z let 1560, 1563 a 1590 (Kartáčový otisk edice pořízené dr. Rudolfem Wenischem st. v letech 1924–1930). Uloženo ve Státním okresním archivu Chomutov se sídlem v Kadani (dále jen SOKa Kadaň).

⁹ NA, fond (dále jen f.) Česká komora (dále ČK), sign. 1718/IX/e/12. Ověřený opis práva; ověřeno v Jirkově 24. května 1717.

¹⁰ Např. NA; fond Stará manipulace (dále jen SM), inv. č. 487, sign. C 11/42-II, fol. 98; *Verzeichnuß inn welchen dorffschafften, so die comothauer von der herrschafft Comothaw erkhaufft, sich die vier freye gericht, vnd mit waß vnter schied inn den taxen befinden.* (nedatováno; podle kontextu pravděpodobně 1608). Kryma. So hat eß auch bei diesen dorff ain frey vnzinßbar gericht, welches macht hat frei preÿen vndt schencken. Wann er aber nicht preÿet, so ist er schuldig daß pier inn der stad Comethaw zunemen auß denen vrsachen der pierschanckh in kainen anschlag gebracht wird, ...

¹¹ Wenisch, Rudolf: Wichtige Ergänzungen..., s. 88. „... im Krimea Gebirge: Schönlinnd, Domina...“. Wenisch, Rudolf: Die Bedeutung der Komotauer Urbare..., s. 52. „Der Teil des Erzgebirges über Komotau heißt das Krimer Gebirge“.

¹² CDB VI. 1: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi VI. Fasciculus primus. Inde ab a. MCCLXXVIII usque ad a. MCCLXXXIII. Edd. Z. Sviták – H. Krmíčková – J. Krejčíková – Z. Nechutová. Pragae MMVI (2006). S. 170–171, num. 124. Srov. s originálem listiny – www.monasterium.net

¹³ Ověřený opis privilegia: např. NA, ČK, 1527–1749 (1807), obsahový rejstřík sv. 4, č. 5400 Chomutov, sign. 1718/IX/e/12; ověřeno v Přísečnici 3. března 1712.

¹⁴ Wenisch: Die Bedeutung Komotauer Urbare... (c. d.), s. 50: Der Richter zu Krimea hatte (1605) für das freie Bräuen und Schenken die Verpflichtung, ohne jede Vergütung die Krimer Gehölze zu verwahren und den Jägern so oft, als sie zu ihm kamen, umsonst Essen, Trinken und Herberge zu geben. Dále např. SOA Litoměřice, f. Velkostatek Přísečnice;

cifikaci nákladů na opravy budov přísečnického panství (nedat., cca 1699–1702) je uvedeno, že (orig. něm.) „při křimovském dvoře musí být vybudován sklípek pro uchovávání Lacticinien (nyní stojí v hostinském sklepě a kazí pivo), nemají zde zůstat, nýbrž od chomutovských poddaných musejí být vykupovány, bude stát nejméně 50 zlatých“.¹⁵

Také v materiálech z roku 1660 je u křimovské rychty uváděna pivovarní pánev: „...Beÿ diesen freÿguth, verbleibet die breupfann, sambt den zugehörigen breuwagen,...“ nebo „...beÿ dießen hauß alles was nied vndt nagelfest nebenß der preupfannen vndt preugeräth...“.¹⁶

Křimov trpěl za válek díky svému položení na frekventované silnici, spojující podhorský Chomutov se saskou hranicí. Celá ves i rychta byla poničena za třicetileté války. Když v roce 1605 byla ves Křimov prodána císařem městu Chomutov, byla rychta, pozdější hostinec, vyjmuta a včleněna k císařskému panství Přísečnice. Roku 1660 prodal Christof Merten tuto svobodnou rychtu chomutovským radním. R. 1661 cele získal tento majetek královský úřad v Přísečnici. Tím vyhasla svoboda křimovské rychty a v urbáři z roku 1664 je uváděna jen jako Meierhof und Wirtshaus (poplužní dvůr a hostinec). R. 1730 byl tento dvůr-hospoda propachtován (pronajímán). Na příkaz české komory byla pro pohodlí cestujících v roce 1731 při hostinci zřízena přístavba. (Magerl, 1906) Z následujících let jsou uchovány podrobné materiály k uvedenému pronajímanému jmění.¹⁷ Vývoj směřující ke ztrátě původní síly privilegia a transformaci svobodného rychtářského jmění do poplužního dvora a hostince, malého statku, který byl vrchnostenským pachtovním majetkem, je obdobným i u dalších těchto jmění, jak dále bude uvedeno (Kýšovice, Volyně).

Podle tištěné edice berní ruly (1654) (Lišková, 1954) je mezi uvedenými osobami, které „šenkují“, uveden ve vsi Kryma Jakub Martin; v kategorii „Dvorů, který dokonale svobodný jsou“, je uveden: v Grymě Kryštof Martin: „Dědiny žitný, luk s potřebu. Mlejn má na 1 kolo, pivovar, v němž vaří na 15 věder“).

■ 4 VOLYŇSKÁ SVOBODNÁ RYCHTA A RYCHTA V KÝŠOVICÍCH

Tyto rychty příslušely k přísečnickému panství, jehož centrem byla Přísečnice, bývalé svobodné horní město, které je nyní přelito hladinou stejnojmenné vodní nádrže. Panství se rozprostíralo na hřebenech a přilehlých svazích Krušných hor, přibližně mezi Klínovcem a Horou Sv. Šebestiána. Převážná část pozemků ležela v nadmořské výšce 650–900 m. Pravidlem byla dlouhá zima, kratší léto s častými bouřkami a větry a podzim s mlhami a časnými mrazy (Binterová, 1996, s. 10).

Zajímavým a dosti uceleným příkladem, v němž otázka výroby piva a jeho šenku hraje významnou roli, je případ volyňské rychty. Její vlastní počátky lze snad vztáhnout již k roku 1296, i když znění privilegia je uchováno jen v několika později pořízených (dvou ověřených) opisech. Prodejce rychty dal tehdy novému vlastníku mj. svobodnou hospodu, kováře, ševce, pekaře, řezníka.¹⁸ Listina sama je pak inzerována v potvrzení privilegia pro volyňského rychtáře Michala Partta-Bartha roku 1577 Bohuslavem Felixem Hasištejnským z Lobkovic.¹⁹

Nejen volyňská a kýšovická rychta, ale i samotné vsi Volyně a Kýšovice byly spolu během doby v jistých směrech spřízněny, měly společnou vrchnostenskou správu, v zásadě totožné krajinné prostředí; povinnosti rychtářů uvedené v taxacích obou vsí v letech 1605–1606 byly takřka tytéž,²⁰ osoby z rodu Barthů obdržely rychtář-

Urbář obcí statku Krásná Lípa u Chomutova (1606), evid. č. 435, kart. 50, položka „Freÿ gericht zue Chrÿhmen“.

¹⁵ NA, f. Nová manipulace (dále jen NM), kart. 687, P31/6-8 (1651–1668) Přísečnice, složka P 31/6. Lacticinien – obecně asi mléčné produkty.

¹⁶ NA, NM, Komothau (Chomutów), K 25/16, složka materiálů ke křimovské rychtě a hostinci.

¹⁷ NA, zde zejm. fondy NM, ČK a České oddělení dvorské komory V. (dále jen ČDKM-V).

¹⁸ NA, NM, P 31, 2–3, (složka P 31/2), kart. 681 (1650–1659); přepis lat.; něm. psaná doložka; NA, f. ČK, 1728/l/c, č. 52; přepis lat.; něm. psaná doložka.

¹⁹ NA, NM, P 31/2–3 (1650–1659), kart. 681 – opis ověřený v Přísečnici 13. února 1650; tamtéž – opis ověřený ve Výsluní 21. března 1654 (uložen ve dvojmíj provedení).

²⁰ NA, SM, C 11/47 – materiály spjaté s oceněním majetků, převážně z let 1605–1606. Souhrnné tabelární přehledy i samostatné „taxační listy“ vedené pro jednotlivé vsi.

ské konfirmace v obou vsích (1577) a jejich znění je v zásadě shodné.²¹

Problematiky výčepu piva se týkají dva unikátní dopisy rychtářů Michella Bartha z Volyně a Bartela Bartha z Kýšovic z roku 1600²², které jsou až na dílčí odchylky identické. Svědčí o rychlé snaze odvrátit již zřejmě nesnesitelné zatížení²³, které doba na rychtáře ve výslunských horách kladla, a také o „koordinaci“ mezi kýšovickou a volyňskou rychtou. Autoři vykreslují situaci a bídné podmínky k hospodaření v suchých a chladných horách, poznamenaných brzkým příchodem zimy, špatným obilím a mrazy; to vše ve spojení s velkým zatížením povinnostmi a platbami, ale zejména úrokem z výčepu piva, který je příliš ponižuje do nuzoty, a – co je zásadní – který jejich předchůdci nebyli povinni platit.²⁴ Položka daně z výčepu piva byla pro vrchnost důležitá, a stejně tak svoboda výroby piva a jeho šenku při rychtě zajišťovala opěrný bod, v němž bylo možno, díky výnosnosti, spatřovat alespoň jisté zajištění obživy. Důležitost toho se ozvala znovu po třicetileté válce, v souvislosti s jejími těžkými důsledky a vrchnostensnou snahou zajistit pro poválečnou obnovu rychlý přísun peněz pomocí zisků, mj. z výroby piva. V případě venkovských vysazených majetků již nešlo jen o placení daně či její výši, ale, jak vyplývá z dále uvedených archivních pramenů, mnohdy o možnost pivo při rychtě vůbec vařit.

Otázku poplatku z výčepu zmiňoval v souvislosti s volyňskou rychtou v letech 1597–99 také přísečnický hejtman Victor Ücklinger z Chamsu, takže zmíněná téma zasahuje v případě Volyně do 16. století (orig. něm.): „...tázal jsem se ale rychtáře z Volyně, zdali výběrcím daní zapfen geldes anebo do úřadu v Chomutově zapfen geld dáva, odpověděl mi, [že] on nikdy žádný nedával, taky ani nedá, ale z takové výsady má jinak mnoho námahy, ježto [je] lesníkem a žádný plat z toho [nemá] ...“²⁵. Uskupení vsí příslušných k volyňské a kýšovické rychtě, jakož i práva a povinnosti rychtáře jsou kromě archivních dokumentů pojednány i v literatuře (Sturm, 1937).

Třicetiletá válka zasáhla do podstaty existence horských vsí nesmírně hluboce. V této souvislosti lze uvést i autentické dopisy volyňského rychtáře Geörga Hänela (Heinela) z poloviny 17. století, směřované na císaře a pak na českou komoru, v nichž rychtář popisuje zoufalou situaci poválečných časů, zcela zruinovanou rychtu a prosí o znovuoobnovení svých práv²⁶. Dopisy doprovází přípis přísečnického hejtmana Jeremiase Wohlgermutha z Rossenthalu z 19. července 1654 adresovaný české komoře, který je podrobným přehledem celé záležitosti²⁷.

V dopise Wohlgermuth informuje komorní úředníky (orig. něm.), že shromáždil mnoho zpráv o volyňské rychtě, i od starých lidí; ...před dlouhou dobou vícero lidí vzpomene, že na svobodné volyňské rychtě stával pivovár, ječné pivo proti úhradě nápojové daně dělal a čepoval, býval zde za mnohých *hauptleuthen* před ním... nyní ze starého latinského privilegia, roku 1296 v Kadani sepsaného... tehdejšímu držiteli jmění prodána a svobodně schválena byla svobodná taverna a šenk.... také později tato svoboda Bohuslavem Felixem pánem z Hasištejna v roce 1577 opět byla konfirmována,

²¹ Pro Volyni: NA, NM, P 31/2-3 (1650–1659), kart. 681; pro Kýšovice: NA, ČK, 1729/VII/c/24

²² NA, SM, P1/41-56, kart. 1583, složka P1/51, fol. 2r-5v. Oba dopisy datovány 29. Januári 1600. Vloženy do Zettelbergerova dopisu, na jehož posledním foliu je informační popiska: [No] 28. Hannß Zettlperger, Hauptman zue Commethaw. P: Zweyßer freygerichte, Gaischwiz, vnd Wohla, bierbreuerwerch. Auch Bartl vnnnd Michael Barth. 4. Feb. Ao [1]600.

²³ Jak o tom svědčí zmínka ve zprávě o dobrozdání české komorní úřadny z 29. prosince 1654: *AiB bittet eüer gnd: vndt großßg: ieziger richter Geörg Hänel, nebenst anziehung bey den kriegszeiten außgestandenen großen pressurn, vndt beylegung eines suppliciren...* NA, NM, P 31, 2-3, (složka P 31/2), kart. 681

²⁴ Vybrané části z dopisu Michella Bartha z Volyně (Wohla) z 29. ledna 1600; orig.: „...darob wen ich auch höher mit zapfen zins getrieben, mittler weil ein öde, des guets, mangel der zins vnd steuer zubefahren. Nun bin ich siderzeit hero vber 28 jahrlang, so wohl auch meine vhrfahren des ortts über mannes gedenccken, niemals mit zapfen zins belegter worden, ... Das also mir armer man, dise zapfen zins sehr zu neigender armutt etwas beschwerlichen sein... Ist der wegen hiemit mein vndertheniges demüetiges vleisigs bitten e. gst. vnd e. v. wo dieselben mich von solchen zapffen zins nicht entnehen können, wollen amtswegen ahn irer Röm: Kayß: Mt: wohlverordente gnedige herrn, herrn præäsidenten vnd cammer rätthe, dise meine zapfen zins mit vorbittschrift fürbringen, zu geruhen, damit ich könte derselben auch wie bey vorigen herschafft überhaben, vnd bei meiner geringen narung des ortts vorbleiben. ...Datum den 29 Januári Anno 1600. Michell Bartht zur Wohla.“

²⁵ NA, SM, P 1/41-56, (46), kart. 1583, fol. 9r.

²⁶ NA, NM, P31/2-3 (1650–1659), kart. 681; nefol., No 25.; v téže složce, jako přílohy hejtmanova dopisu; nedatováno.

²⁷ NA, NM, P31/2-3 (1650–1659), kart. 681; nefol., No 25.

a o rozlišení várečného a šenkovního domu nic nepraví... v [tomto] tři sta padesát osm let starém privilegii [z r. 1296] je pouze taverna (*Tabernam*) a *Schenckhauß* a nikoli podrobně pivovar (*Brewhauß*) popsán a jmenován, nicméně dlouhý čas pivo vařeno a čepováno bylo... dovozují, že protože privilegium [z r. 1296] je prastarým spísem, bývalo v těch časech mnoho [záležitostí, upřesnění] mimo [psaný text ujednáno],... přimlouvá se za Heinela, který za neklidného času mnoho vytrpěl, a očekává, v souvislosti se záměrem opětne vyzdvihnout v Přísečnici nový pivovar a sladovnu, komorní sdělení v této věci.

V zásadě lze říci, že v období náročné obnovy krajiny Přísečnicka lze vysledovat snahu o přednostní obnovení hospodářských funkcí císařských majetků (zejm. pivovary, hutě a železářská produkce), které představovaly do budoucna hlavní potenciál rozvoje a současně alespoň v základní míře podřely strukturu osídlení v krajině. Jak k tomu bylo výstižně podotknuto: „...v 16. a 17. století pracovaly zemědělské statky s poměrně malým ziskem kolem 2–5%. ...Naproti tomu sklárny a železářny dokázaly vytvořit roční zisk v průměru okolo 10% a pivovary až 30%“ (Semotanová et al., 2007). Jednalo se, nahlíženo úrovní celospolečenské situace, o vynucenou modernizaci a zefektivnění správy vrchnostenských majetků, dané poválečnou situací a fakty všudypřítomného rozvratu a bídy. To dobře dokládá i příklad vaření piva při rychtách a jeho výčepu a možnosti využití této dobové „distribuční sítě“ vsí pro budoucí produkci nově postaveného pivovaru v Přísečnici. V případě volyňské rychty bylo posuzováno, zda původní privilegium z roku 1296 a následná konfirmace Bohuslavem Felixem Hasištejnským z Lobkovic zakládají skutečně právo vařit pivo a hlavně jej šenkovat i v jiných vsích, či jen potvrzují ve Volyni svobodný šenk. Tato nejasnosti se chopil vrchní hejtman královských panství v Čechách Vilém Hendrych Odkolek a svou zprávu o volyňské rychtě z května 1654, týkající se žádosti Geörga Hänela o polepšení jeho privilegií, doplňuje (orig. česky, uprav.): „...*Majíce nyní pivovar k ruce J[eho] M[ilosti] [císařské] na panství tom Preßnitzkým v nově zase vyzdvížen býti, a nejsouce týž rychtář v tom jednom i druhým priuilegium na vaření piva priuilegiován, toliko že mu se 1 svobodná krčma neb hospoda, 1 kovář, 1 švec, 1 pekař a 1 řezník dáva a povoluje, týž však rychtář piva sám vaří a netoliko v té vsi Wohlawie v hospodě své, ale ještě i v druhých vesnicích, totiž ve vsi Drybssel a ve vsi Zyberlinie, piva ta svá šenkuje, pročež pokudž by se vždy témuž rychtáři vedle toho privilegium něčeho dáleji užívati povolití mělo, tehdy že takové vaření piva při něm zastaveno, a aby z budoucího pivovaru Jeho Milosti Císařské piva bral, a takové v té své svobodné hospodě, jako i v těch druhých dvou vesničkách šenkovati dal, že to dáleji jak zaopatřiti věděti račte, šetrně připomínajíce, o tom nepochybují ...*“²⁸.

V kupní smlouvě z 15. února 1620, již Hanß Hainel koupil svobodnou rychtu ve Volyni od Mathese Melzera, je uvedeno, že při tomto prodaném jmění a rychtě zůstává pivovarské náčiní, pivovarní pánvice a vše příslušející. V souvislosti s úmrtím volyňského rychtáře Hanße Hainela (1649) je uvedeno „pivovarské náčiní a dobrá měděná pivovarní pánev“. V inventáři volyňské rychty z 29. července roku 1650 je pak uvedena „pivovarní pánev, včetně dvou kádí, a příslušenství“²⁹. Ještě v polovině 18. století měla podle tereziánského katastru svobodná rychta ve Volyni právo vařit pivo a vařila podle rejstříků ročně kolem 11 várek, tj. 55 sudů piva. (Chalupa, Lišková, Nuhlíček, Rajtoral, 1964–1966)³⁰. Podle urbáře z roku 1664 měl rychtář právo uvařit tolik piva, kolik ho prodal „před svými dveřmi“. Na oslavu svateb, křtin a podobně museli ale vesničané odebírat pivo z vrchnostenského pivovaru v Přísečnici. Roku 1799 patřila tato rychta již královské komoře, která její pozemky rozparcelovala a rozprodala. Výsady však již byly zrušeny a rychta byla později přeměněna na běžnou hospodu, nazývanou koncem 19. století „Berbalkův hostinec“ (Binterová, 1996, s. 52). Z početných údajů lze k hostinci při volyňském „freigut“ uvést např. množství vyčepovaného piva z let 1757–1762 v dokumentu z roku 1763³¹.

²⁸ NA, NM, P 31/2-3 (1650–1659), kart. 681.

²⁹ NA, NM, P 31/2-3 (1650–1659), kart. 681.

³⁰ Strana 407, položka 1570 Přísečnice, panství; č. 2, Volyně. Citovaná práce uvádí totéž množství uvařeného piva (podle předběžných výkazů) i pro svobodnou rychtu v Kýšovcích – položka 1521, Kýšovice – svobodná rychta, č. 1, Kýšovice, s. 388–389. Průměrná roční produkce byla stanovena podle množství vyrobeného piva z let 1731–1733; tamtéž, s. 18.

³¹ Kayser: Herrschafft Preßnitz Wohlauer Freygerichts Abschätzungs... An Bier ist bey dießem Würthshaus ausgeschäncket worden: A[nn]o 1757 – 32 Vas 2 Eimer; 1758 – 34 Vas 2 Eimer; 1759 – 45 Vas 3 Eimer; 1760 – 55 Vas; 1761 – 56 Vas 1 Eimer; 1762 – 46 Vas 1 Eimer. NA, ČDKM-V, Přísečnice; skupina IV/15, kart. 95.

Úsilí o zachování výlučnosti vaření piva i jeho výčepu ve spojení s poválečnými bídny poměry lze vysledovat i při křimovské rychtě; majitel svobodného hostince Christoff Mertin píše roku 1661 ve své stížnosti, mj. (orig. něm.): ... vaření piva a šenk jdou také špatně... někteří vozí cizí pivo do vsi, toho, jak dříve lidé vzpomínají – asi před 50 lety – nebývalo, i žijícími svědky to může být dosvědčeno, žádná jiná piva (jakož jen ta, co na „freigut“³² byla uvařena) nebyla vyšenkována...³³. Unikátní údaje ke spotřebě piva v křimovském hostinci jsou uchovány z let 1661–1701³⁴.

Ke svobodné rychtě v Kýšovicích je v urbáři z r. 1664 zaznamenáno, že rychtář má právo péci, vařit a šenkovat pivo, porážet dobytek a držet řemeslníky. Povinnosti byly obdobné jako pro rychtu volynskou. Piva směl vařit tolik, kolik se ho vypilo při svatbách, křtinách a podobných oslavách. Kýšovická rychta byla roku 1798 prodána královské komoře a ta zase vše pronajala za roční poplatek. (Binterová, 1996, s. 28–30) K propachtování kýšovické rychty je dochována řada materiálů³⁵.

I loučovská svobodná rychta byla během třicetileté války rozličnými nepřátelskými násilnostmi zcela zničena; ležela doslova v rozvalinách³⁶. I v jejím případě bylo týměž vrchním hejtmánem využito později skutečnosti, že dědička rychtářských práv, Dorota Donnerová, projevila vůli odprodat svůj svobodný majetek císařskému majestátu a naskytla se tak možnost posílit síť krčem odebírajících přísečnické pivo. Odkolek 8. července 1654 píše české komoře (orig. česky, uprav.): ...naposledy cožpak žádosti té Doroty Donnerové v příčině prætensi její na rychtě a krčmě svobodné v Glauchowě dotejče, ...táž Dorotha Donnerova se chudobou a nedostatkem důkladů omlouvá, a tudy že by chtěla raději právo své Jeho Milosti Císařské ve všem, zcela zúplna co by jí tu příslušelo, pustiti a prodati, což sice kdyby dotčené Donnerove táž rychta a krčma svobodná vlastně přináležela, jsouce toliko jedinou míli od Presnice a na dobré silnici, přibyla by jedna dobrá krčma k pivovaru preßnitzkému, a bylo by k čemu raditi, aby se s ní o to porovnání stalo, a to k ruce JMC. aby se vzalo ...³⁷

5 ZÁVĚR

Shrnutím a závěrem: jak vyplývá z uvedených archivních materiálů, bylo vaření piva při rychtách ve vybraném souboru lokalit tradičním prvkem, který lze díky četným dochovaným dokumentům dobře doložit. Dobře tak lze sledovat i vývoj tohoto práva od časů vrcholného středověku až po dobu 17. a 18. století, kdy původní význam privilegia pro vytčené místo v krajině vyhasínal. Nezadržitelným postupem doby se tak vpravdě historická místa, se širokou škálou původních významů krajinných i společenských, historických a hospodářských, nadaná např. středověkými komturskými privilegii, spjatými se svěbytným náhledem na správu krajiny, a s péčí o krajinu skutečně nejužším způsobem spjatou, staly lokalitami s povinností odebrat to či ono pivo produkované novodobým vrchnostenským uspořádáním.

Studium dochovaných práv a porovnání jejich konfirmací je vhodné nejen pro doplnění obrazu osídlení i dokreslení jeho dobového

charakteru, ale považují je za vhodné i z následujícího důvodu: privilegium jako studovaný pramen je jedním z nemnohých typů dokumentace, zasahujících prokazatelně do hluboké historie krajiny.

I „pivovarský prvek“ v privilegii svobodných majetků je svědkem: jeho vnímání, proměna jeho působnosti dokládá, že třicetiletá válka byla katalyzátorem nejen nezbytné, faktické modernizace, ale byla i zlomem; opravdovou změnou vnímání skutečností tohoto světa.

LITERATURA

- Balášová, M., Kalhous, D., 2004: Nejstarší dějiny Chomutova ve světle darovací listiny Fridricha z Chomutova z roku 1252. Památky, příroda, život, 36 (3): 1–6. ISSN 0231-5076
- Binterová, Z., 1996: Zaniklé obce Chomutovska V. díl Přísečnicko, Okresní muzeum v Chomutově. Chomutov. ISBN 80-238-1823-6.
- Chalupa, A., Lišková, M., Nuhlíček, J., Rajtoral, F., 1966: Tereziánský katastr český. Díl 2. Archivní správa Ministerstva vnitra ČSR, Praha, 407 s.
- Jan, L., 2003: Počátky Chomutova a řád německých rytířů/Die Anfänge Komotau und der Deutsche Ritterorden. Comotova 2002. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 750 let první písemné zmínky o existenci Chomutova (1252–2002), Chomutov, 26. 3. 2002. Uspořádal Petr Rak. Chomutov, 2003: 5–15. ISBN 80-86067-79-3.
- Kloß, F., 1933: Wirtschaftsgeschichte. Heimatkunde des Bezirkes Komotau. 4. Band: Geschichte; 6. Heft: 77.
- Kůrka, V., 1960: Ke kolonizaci Chomutovska. Časopis Společnosti přátel starožitností, Organ historické vlastivědy české, LXVIII: 142.
- Lišková, M. (zprac.), 1954: Berní rula. Kraj Žatecký I. a II. díl. SPN, Praha.
- Loos, F. A., 1937: Ein Beitrag zur Geschichte der Komotauer Gebirgsdörfer unter Erzherzog Ferdinand. Unsere Heimat, 11: 78–80.
- Magerl, A., 1906: Der Gerichtsbezirk Preßnitz. Eine Heimatskunde für Haus und Schule. Druck und Verlag von Julius Beck, Preßnitz. 172.
- Pachner, J. et al., 2007: Historický atlas měst České republiky, svazek č. 16, Chomutov. Statutární město Chomutov. Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Praha. ISBN 978-80-7286-108-8. – Po-dle mapky č. 41: Vývoj územní struktury panství řádu německých rytířů v Chomutově v letech 1252–1411.
- Rak, P., 2003: Historie a současnost podnikání na Chomutovsku, Kadaňsku a Vejprtsku. Historickou část publikace zpracoval Petr Rak. Městské knihy s. r. o., Žehušice: 30–34. ISBN 80-86699-13-7.
- Rosenzweig, V., 1978: Právní dějiny města Chomutova. Památky, příroda, život, 10 (1): 22–23.
- Semotanová, E., et al., 2007: Česko. Ottův historický atlas. Ottovo Nakladatelství, s. r. o., Praha. Oddíl Raný novověk – základní proměna krajiny. 214 s. ISBN 978-80-7360-577-5
- Sturm, H., 1937: Würdigung des Bändchens über die Abtretung der Herrschaft Preßnitz von der Herrschaft Hassenstein (1533) unter den Komotauer Archivalien zu Innsbruck. Unsere Heimat, 11: 13–15.
- Vacek, F., 1920: Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století. Časopis pro dějiny českého venkova, dříve Agrární archiv, 7 (2): 44.
- Vacek, F., 1929: Selský stav v Čechách v letech 1419–1620. Časopis pro dějiny venkova, 16 (3): 169–195.
- Weizsäcker, W., 1935: Rechtsgeschichte von Stadt und Bezirk Komotau bis 1605. Heimatkunde des Bezirkes Komotau. 4. Band: Geschichte; 3. Heft: 189–190 (mapky), 136 (text).
- Wenisch, R. (ed.), 1924-1930: Urbáře panství Chomutov z let 1560, 1563 a 1590 (Kartáčový otisk edice pořizené dr. Rudolfem Wenischem st. v letech 1924–1930). Uloženo v SOKA Chomutov se sídlem v Kadani.
- Wenisch, R., 1936: Die Bedeutung der Komotauer Urbare für die Rechts- und Wirtschaftsgeschichte, die Namen- und Ortskunde. Zum bevorstehenden Erscheinen des 2. Komotauer Bandes der „Sudetendeutschen Geschichtsquellen“. Unsere Heimat, 10: 52.
- Wenisch, R., 1936: Wichtige Ergänzungen zur Geschichte der Herrschaft Komotau von 1594–1605 im Archiv des Ministeriums des Innern in Prag. Unsere Heimat, 10: 88.

³² Tj. pivo, které vyšlo z pivovarní pánve svobodné křimovské rychty.

³³ Z dopisu Christoffa Mertina, svobodného hostinského v Křimově; příloha k dopisu přísečnického hejtmána Otto Ihlla z 15. července 1661 adresovaného královské komoře. NA, NM, Komothau (Chomutow), K 25/16.

³⁴ Podle titulace se jedná pravděpodobně o množství piva odebraného z panského pivovaru, zřejmě v Přísečnici. Např. r. 1661 – 44 Vaß 3 Eimer; 1665 – 61 Vaß; 1689 – 129 Vaß; 1700 – 94 Vaß. NA, ČK, č. 7475 Křimov, sign. 1708/IV/e/13.

³⁵ Např. SOA Litoměřice, f. Velkostatek Přísečnice, inv. č. 422, kart. 22. Např. v popisu *freigut im dorfe Gaischwitz* z 31. Aug. 1798 je uvedeno vybavení pivovaru (Bräuhauses): mj.: a) innwendig: 1 kupferne Pfanne; 2 Potting; 1 Kuhlstock; 2 Wannen; 2 Standl; 4 Gerinnen; 1 Hecht; 5 Schuffen; 2 ganze Fäßer; 6 halbe Fäßer. V dalším ocenění z 10. Oct. téhož roku pak: *Im kleinen Zim[m]jer, und den größern Zim[m]jer* = mj. 1 grün angestrichener unterer Schenktsch; 1 Bierkanne – zum Schenk belassen; 1 Bier gläserkasten in der Stube; 2 alte gebrochene und gute Biergläser, wovon 13 zum Schänken heraus gelassen, und 9 Stück noch ganz gute aufbewahrt wurden; 1 ganze blecherne Maas – zum Schank; 1 halbe blecherne Maas; 1 Seidl; *In den Bodenkäm[m]jern* = mj. 1 Hopfenkasten.

³⁶ NA, NM, W 83/4.

³⁷ NA, NM, W 83/4.